

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНСТИТУТ ДОУНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ В СИСТЕМІ ОСВІТИ: «ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ
НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД – ДОУНІВЕРСИТЕТСЬКА ПІДГОТОВКА –
ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД»

Матеріали
II Всеукраїнської науково-практичної конференції
25 травня 2016 року

КИЇВ 2016

УДК 371.2:371.8:378.4(063)
ББК Ч 448.оя431+Ч420я431
А437

Актуальні проблеми в системі освіти: загальноосвітній навчальний заклад – доуніверситетська підготовка – вищий навчальний заклад: зб. наук. праць матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції, 25 травня 2016 р., м. Київ, Національний авіаційний університет / наук. ред. Н. П. Муранова. – К : – НАУ, 2016. – 296 с.

До наукового збірника увійшли статті та тези доповідей учасників II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми в системі освіти: загальноосвітній навчальний заклад – доуніверситетська підготовка – вищий навчальний заклад (25 травня 2016 року, м. Київ), що проводилася на базі кафедри базових і спеціальних дисциплін Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету спільно з науковими установами та навчальними закладами освіти України. Адресований науковцям, аспірантам, викладачам ЗНЗ і ВНЗ та працівникам в галузі освіти.

Редакційна колегія:

Муранова Н. П., доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету (голова);

Черіпко С. І., заступник директора Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету;

Бруяка О. О., кандидат технічних наук, доцент, начальник навчально-методичного відділу Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету;

Приходько О. Ю., кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри базових і спеціальних дисциплін Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету;

Бугайов О. Є., кандидат технічних наук, доцент, кафедра базових і спеціальних дисциплін Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету.

Рекомендовано до друку Науково-методично-редакційною радою Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету (протокол № 6 від 26.09.2016 р.).

За достовірність наведених даних та посилань несе відповідальність автор публікації.

УДК 377 (091)

Лазоренко Наталія, м. Київ

ПРОБЛЕМА ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ НАУЦІ ТА ПРАКТИЦІ

У статті проаналізовано проблему профільного навчання у вітчизняній педагогічній науці та практиці. Визначено, що основу ефективної організації профільного навчання складає оптимальна побудова та успішна реалізація індивідуальних освітніх траєкторій.

Ключові слова: профільне навчання, диференціація, індивідуалізація, професійне навчання, доуніверситетська підготовка, альтернативна освіта.

The problem of specialized instruction in the Ukrainian education system is analyzed in the article. It is determined that effective organization of specialized instruction depends on an optimal structure and successful implementation of individual approaches.

Keywords: specialized instruction, differentiation, individualization, professional training, pre-university training, alternative education.

Для вітчизняної школи проблема профільного навчання не є новою. У «Концепції профільного навчання в старшій школі», затвердженій МОН України 21.10.2013 р., враховано досвід професійно зорієнтованого навчання в Україні, починаючи з класичних гімназій XIX – поч. XX ст. (мета – підготовка до практичної діяльності), реальних училищ (мета – підготовка до вступу в технічні ВНЗ), надання середньої освіти у структурі професійних шкіл: середніх (технічних, медичних, педагогічних, комерційних, мистецьких, духовних, сільськогосподарських), початкових (ремісничих і промислово-технічних, сільськогосподарських, педагогічних, духовних, торгово-промислових, медичних, мистецьких) [8].

Ще в педагогічній практиці Х. Алчевської (1841–1920 рр.) домінувала технологія індивідуалізації навчання для повного засвоєння визначених знань [5, с. 6]. Науковець Б. Грінченко (1863–1910 рр.) запропонував диференційовану систему навчання читанню і письму. У нього «диференціація методична перекликала з диференціацією змістовою» [5, с. 7]. Цікавими є погляди С. Русової (1856–1940 рр.), яка прагнула збудити в дитині дослідника, збагатити фантазію, думку, світогляд. Гармонійна людина, за С. Русовою, – це людина, вихована певним виховним полем: індивідуально пристосованим до природи дитини, національним, соціокультурним, вільним [1, с. 69].

Яким би дорогим для нас не був загальний ідеал людини як мета виховання, які б широкі горизонти не бажало відкрити навчання, підходячи до справи виховання і навчання народних мас, ми, насамперед, наштовхуємося на «дві тези сучасної педагогіки: 1) індивідуалізуй своє виховання і навчання згідно індивідуальних особливостей вихованця і 2) розпочинай навчання з рідного, знайомого учневі» [1, с. 70]. Таку думку висловила С. Русова.

Мета статті – проаналізувати проблему профільного навчання у вітчизняній педагогічній науці та практиці.

У 1918 р. Наркомпрос України прийняв «Положення про єдину трудову школу УРСР», згідно з яким у старших класах середньої школи виокремлювались три напрями поглибленого вивчення предметів: гуманітарний, природничо-математичний і технічний. Але ця схема не була реалізована [5, с. 8]. Згодом, у 1920-х рр. в Україні трудовий принцип стає головним у навчанні і професійній підготовці школярів. Була створена оригінальна система освіти, що суттєво відрізнялась від російської і була спрямована на отримання певної професії. Підготовка до майбутньої трудової діяльності здійснювалась професійними школами різних типів, де навчались учні після закінчення

семирічної трудової школи. Найбільш поширеними були індустріально-технічні, сільськогосподарські, соціально-економічні, медичні, мистецькі, ремісничо-промислові, будівельні, транспортні школи (термін навчання – три і чотири роки) [7, с. 125].

У II пол.1930-х рр. система освіти уніфікується і професійні школи реорганізуються у середні спеціальні навчальні заклади. Відкриваються профільні школи – фабрично-заводського учнівства (ФЗУ) та школи сільської молоді (ШСМ) для підлітків (термін навчання – 2–4 р.). Згодом, коли в 1940 р. утворюється система державних трудових резервів, ФЗУ і ШСМ перейшли до її складу, але стали безперспективними напрямками. За Законом «Про зміцнення зв'язку школи з життям та про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР» (1958 р.) було передбачено створення спеціалізованих шкіл для обдарованих дітей (фізико-математичних, художніх, музичних, з поглибленим вивченням іноземних мов та ін.), система підготовки трудових резервів була перетворена на професійно-технічну [7, с. 135].

Науковець Б. Федоришин зазначив, що система професійної орієнтації в школі повинна мати такі складові: профінформація, профконсультація, первинний професійний відбір, профадаптація [4, с. 27]. У результаті профорієнтаційної роботи учні повинні отримувати необхідні «знання про професію та про свої психофізіологічні можливості» – передумову прийняття обґрунтованого рішення з питання професійного самовизначення [4, с. 28]. На цьому етапі розвитку середньої школи стало доцільним мати у складі змісту освіти середньої школи допрофесійний компонент (Є. Климов, Н. Муранова [13, 14], А. Сазонов, В. Симоненко, Б. Федоришин [4] та ін.). У свою чергу, допрофесійна підготовка вимагала певного психологічного компонента змісту освіти, впровадження в педагогічну практику функції психологічної служби (М. Аралова, Л. Ботева, Є. Верещак, Ю. Гільбух та ін.). А це, як наслідок, сприяло модернізації академічної школи [4, с. 28].

У той же період особлива увага приділялась діяльності навчально-виробничих комбінатів (НВК), що стали центрами трудового і професійного навчання. У 1985 р. був розроблений і затверджений Тимчасовий перелік професій, за якими проводиться підготовка учнів у міжшкільних НВК [6, с. 62].

У 1990-х рр. захищається більше двох десятків дисертацій, тематика яких пов'язана з питаннями індивідуалізації, диференціації, профільності навчання.

Основу ефективної організації профільного навчання складає оптимальна побудова та успішна реалізація індивідуальних освітніх програм. У свою чергу, розв'язання даного питання залежить від дотримання таких принципів: фурація; варіативність й альтернативність; наступність та неперервність; гнучкість; діагностико-прогностична реалізованість [11, с. 8].

На думку Н. Бібік, вихідними теоретичними поняттями концепції є профіль навчання, напрями профілізації, форми їх організації [3, с. 67].

Нерідко під профілем розуміють набуття школярами конкретної спеціальності: секретаря-референта, водія, перукаря – тобто такої, що донедавна давали навчально-виробничі комбінати. На відміну від поглибленого, профільне навчання дозволяє учням вибрати не один-два предмети, а конкретну пріоритетну галузь для глибшого вивчення, панування групи, циклу, сукупності предметів на взаємодоповнювальній і підтримуючій основі, що часто забезпечують понятійним апаратом, методами і засобами вивчення один одного [2, с. 2].

Отже, повинні бути спеціально передбачені механізми, по-перше, регулярного переосмислення правильності зробленого раніше вибору, по-друге, корекції освітньої траєкторії, зміни профілю навчання [2, с. 3].

Профільне навчання у 10–12 класах має здійснюватись за такими основними напрямками: суспільно-гуманітарний, природничо-математичний, технологічний, художньо-естетичний, спортивний. Їх набір відповідає соціально-диференційованим видам діяльності, зумовленим суспільним розподілом праці містить знання про природу, людину, суспільство, культуру, науку та виробництво. За основними напрямками профілізації визначаються різноманітні навчальні профілі [8, с. 10].

За задумом розробників «Концепції профільного навчання в старшій школі», більша варіативність змісту, гнучкість і маневреність шкіл у формуванні профілю досягається за рахунок виділення не полярних рівнів (найменший і профільний), як передбачалось, а трьох рівнів: стандарту, академічного і профільного. Наявність академічного рівня засвоєння змісту дозволяє вийти за жорсткі рамки «профільний – непрофільний», розширити межі вибору предметів, близьких до профільного, або тих, що лежать на перетині інтересів старшокласників: наприклад, вибір іноземної мови в хіміко-біологічному чи математичному профілі [8, с. 12].

Найбільш дискусійним питанням, навколо якого було і є чимало сумнівів і суперечок, є втілення концептуальних задумів у зміст освіти старшої школи, формування навчальних планів.

Основним у формуванні навчального плану є питання складу базових курсів та їх обсягу.

Їх кількість має бути невеликою. Водночас це має бути функціонально новий набір.

На думку Н. Бібік, вихідною у конструюванні навчального плану, що забезпечує базовий рівень, була позиція забезпечити його фундаментальність [3, с. 67].

У «Концепції профільного навчання в старшій школі» зазначено, що засвоєння змісту освіти у загальноосвітніх закладах з профільним навчанням має, по-перше, забезпечувати загальноосвітню підготовку учнів, по-друге – спеціалізовану поглиблену підготовку до майбутньої професійної діяльності. Зміст профільних предметів реалізується як варіативна складова змісту загальної середньої освіти, частково – як інваріантна складова [8, с. 14]. У профільних загальноосвітніх закладах передбачається опанування змісту базових предметів на різних рівнях за такими програмами: програма загальнокультурної підготовки – обов'язковий мінімум змісту навчального предмета, якщо не передбачає подальшого його вивчення (наприклад, математика на філологічному профілі; хімія та біологія у профілі «інформатика» або їх інтегрований варіант у цих профілях); програма загальноосвітньої підготовки – обсяг змісту достатній для подальшого вивчення предмета у ВНЗ – застосовується, коли навчальний предмет є не профільним, але базовим або близьким до профільного (наприклад, загальноосвітні курси біології, хімії у фізико-технічному профілі або загальноосвітній курс фізики у хіміко-біологічному профілі); програма профільної підготовки – обсяг змісту навчального предмета поглиблений – передбачає орієнтацію на майбутню професію (наприклад, курси фізики і математики у фізико-математичному профілі або курси біології та хімії у хіміко-біологічному профілі) [8, с. 15]. Цікавим є той факт, що профіль навчання може мати декілька модифікацій залежно від базових предметів, обраних учнем як профільні; їх має бути не більш як два-три і однієї або споріднених освітніх галузей (наприклад, фізика, інформатика і математика, хімія і технології, біологія і екологія, географія і економіка). Так, у профілях, де профільними обрано природничі предмети біологія і хімія, решта природознавчих предметів (фізика, географія) вивчається за програмою загальноосвітнього рівня [8, с. 15].

Зміст навчальних предметів природничо-математичної галузі в соціально-гуманітарному, технологічному і художньо-естетичному напрямках може бути інтегрований за програмою-мінімумом в єдиний курс природознавства.

Стосовно курсів за вибором, то це навчальні курси, що входять до складу профілю навчання. Основні їхні функції: поглиблення і розширення змісту профільних предметів або забезпечення профільної прикладної і початкової професійної спеціалізації навчання. Курси за вибором створюються за рахунок варіативного (шкільного та регіонального) компонента змісту освіти [8, с. 15]. Орієнтовне співвідношення обсягу базових загальноосвітніх, профільних предметів і курсів за вибором визначається пропорцією «60 : 30 : 10» [8, с. 14].

Загальне навантаження учнів визначено Законом України «Про загальну середню освіту». Загальноосвітні школи створюють ті чи інші профілі навчання за рахунок комбінацій базових, профільних предметів і курсів за вибором. Цим самим забезпечується гнучка система профільного навчання, що надає змогу обрати старшокласнику індивідуальну освітню програму [8, с. 15].

Дослідниця О. Савченко стверджує, що у сільських школах можливості для організації профільного навчання значно вужчі через матеріальні, кадрові й демографічні умови. Перспективним, на її думку, є створення в сільських районах базової старшої школи з пришкільним інтернатом, поширення різних форм дистанційного профільного навчання для обдарованої молоді, створення при вищих навчальних закладах ліцеїв для учнів сільських шкіл.

Для нашого дослідження особливий інтерес становлять форми організації профільного навчання. Внутрішньошкільні: профільні класи в загальноосвітніх навчальних закладах; профільні групи в багатопрофільних загальноосвітніх навчальних закладах; профільне навчання за індивідуальними навчальними планами і програмами загальноосвітніх навчальних закладів; динамічні профільні групи (в т. ч. різновікові). Зовнішні форми організації профільного навчання: міжшкільні профільні групи району, шкільного округу; профільна школа інтернатного типу; опорна старша школа з пришкільним інтернатом; навчально-виховний комплекс (НВК); міжшкільний навчально-виробничий комбінат (МНВК); загальноосвітні навчальні заклади на базі вищих навчальних закладів.

Профільне навчання організується через навчальні заняття (уроки, лекції, семінари), факультативи, дистанційні курси, екстернат [8, с. 14].

Важливою умовою функціонування профільно-диференційованої школи, на думку А. Самодрина, є створення на етапі дефіциту бюджету спільних підприємств («школа – фірма», «школа – фірми»). Це передбачено Законом України «Про освіту».

Науковець І. Осадчий зазначає, що освітні округи повинні будуватися не шляхом концентрації

(для сільської місцевості – фактичного закриття більшості шкіл), а шляхом кооперації, координації й підсилення існуючих навчальних закладів. На його думку, основними принципами розбудови освітніх мереж, головним елементом яких є учень, повинні стати дитиноцентризм, демократизм, співробітництво, цільове управління, стимулювання динаміки індивідуальної поведінки і розвитку, збереження та підтримка відмінностей вузлів та модулів мережі, рівноправне партнерство, потужні горизонтальні зв'язки, лояльність, рефлексія тощо [9, с. 48]. Однією з умов успішної реалізації завдань профільного навчання є забезпечення наступності та неперервності між допрофільною підготовкою і профільним навчанням. Вирішальною умовою реалізації концепції є комплексне вирішення питань, пов'язаних з фінансовим, кадровим, навчально-методичним, нормативно-правовим і організаційним забезпеченням профільної школи.

На думку А. Самодрин, важливим елементом реалізації профільної школи є творчий потенціал педагогічних кадрів. Він вважає, що формування вчителя профільно-диференційованої школи в стінах державних вищих закладів запізнюється, є невирішеною проблемою. Важливою умовою реалізації концепції є також навчально-методичне забезпечення профільної школи. Відповідно до державних загальноосвітніх стандартів, необхідно розробити й апробувати програми для базових, профільних і спеціальних курсів, відповідні підручники, методики, засоби навчання. Особливої уваги вимагає проблема фінансування профільного навчання, що може здійснюватись переважно за рахунок держави та кооперації державних, громадських і приватних коштів.

Здійснений нами аналіз наукової літератури дає підставу стверджувати, що проблема профільного навчання здавна була у центрі уваги педагогів і психологів. Це пояснюється самою сутністю профільного навчання, його значущістю у становленні особистості та суспільства. Основу ефективної організації профільного навчання складає оптимальна побудова та успішна реалізація індивідуальних освітніх траєкторій. У свою чергу, розв'язання даного питання залежить від дотримання таких принципів: фурації; варіативності й альтернативності; наступності та неперервності; гнучкості; діагностико-прогностичної реалізованості. Структура профільного навчання включає основні напрями: суспільно-гуманітарний, природничо-математичний, технологічний, художньо-естетичний, спортивний.

Форми організації профільного навчання регламентують діяльність суб'єктів навчально-виховного процесу в системі профільних загальноосвітніх навчальних закладів і забезпечують умови для підготовки учнівської молоді до свідомого життєвого самовизначення, професійного вибору та професійної адаптації.

Література

1. Адаменко О. В. Проблеми диференційованого і профільного навчання у вітчизняній педагогіці другої половини ХХ століття // Наукові записки ВДПУ. – Серія: Педагогіка і психологія. – 2014. – № 11. – С. 68–72.
2. Бібік Н. М. Профільна школа як стратегія рівного доступу до якісної освіти // Директор школи. – 2004. – № 37. – С. 2–3.
3. Бібік Н. М. Профільна школа: проблеми науково-методичного супроводження // Наукові записки ВДПУ. – Серія: Педагогіка і психологія. – Вінниця, 2004. – № 11. – С. 66–68.
4. Федоришин Б. М. Про організацію профільного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах / Б. М. Федориш, Б. М. Біляк, О. Д. Дуда // Пед. думка. – 2003. – № 3. – С. 26–28.
5. Вольянська С. Є. Організація профільного навчання в загальноосвітній школі в умовах регіону : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / С. Є. Вольянська. – ХДПУ ім. Г. Сковороди. – Х., 2006. – 19 с.
6. Кизенко В. І. З вітчизняного досвіду організації профільного навчання в старшій школі // Підруч. для директора. – 2003. – № 11–12. – С. 61–74.
7. Самодрин А. П. Профільне навчання в середній школі : [монографія] / А. П. Самодрин. – Кременчук : ВЦ СГЕІ, 2004. – 384 с.
8. Концепція профільного навчання в старшій школі // Інформ. зб. МОН України. – 2003. – № 24. – С. 2–16.
9. Осадчий І. Г. До концепції профілізації та індивідуалізації освіти: базові уявлення і артефакти // Підруч. для директора. – 2015. – № 11–12. – С. 46–52.
10. Парашенко Л. Україна. Ліцейський стандарт // Директор школи. – 2015. – № 45. – С. 9–11.
11. Савченко О. Я. // Підруч. для директора. – 2014. – № 11–12. – С. 6–17.
12. Савченко О. Я. Зміст шкільної освіти на рубежі століть // Шлях освіти. – 2000. – № 3. – С. 2–6.
13. Муранова Н. П. Допрофесійна підготовка учнів авіакосмічного ліцею в системі « ліцей – ВНЗ » : [монографія] / Н. П. Муранова. – К. : НАУ, 2005. – 247 с.
14. Муранова Н. П. Технологія допрофесійної підготовки учнів у профільному загальноосвітньому

навчальному закладі: теоретичний аспект / Н. П. Муранова // Технологічні підходи до організації навчального процесу : II Міжрегіонал. семінар, 15–16 берез. 2007 р. : матер. семінару. – К. : НАУ, 2007. – С. 4–12.